

Jutud, laulud, tavad, mängud ja mälestused
seovad perekondi ning kanduvad edasi
põlvest põlve. Ometi ei tähenda rahvaluule
ainult jutustamist, laulmist ja mängimist.

See elab ka mõtetes ning mälus.

J. Klekneri foto Muhu saarelt (1936)

EESSÕNA

Eesti rahvaluuleteaduse üks rajajaid Jakob Hurt avaldas 1871. aastal artikli „Mis lugu rahva mälestustest pidada“, kirjutades rahvapärимuse neljakordsest hinnast. Esiteks õpetab see tundma rahva ajalugu, teiseks lahutab meelt, kolmandaks aitab kaasa koolihariduse edendamisele ja neljandaks on selle tundmisest abi mitmetes tähtsates ametites. See loend annab tunnistust Hurda veendumusest, et rahvaluule aitab kujundada eestlaste ajalooteadvust, pakub kunstilisi elamusi ning selle õpetuslik väärtus tuleb kasuks muutuvus ühiskonnas, kus maarahvas võtab enda kanda üha vastutusrikkamaid ja juhtivaid ameteid. Hurda valgustuslik pöördumine kõneleb talurahva vaimse pärandi uutest rakendustest moderniseeruvus Eestis, kus haridusel on üha suurem osa. See on suunatud tulevikule, seega ka meile.

Kindlasti on rahvaluulel teisigi olulisi funktsioone. Nagu paljudes maades, on ka Eestis sellest saanud hindamatu ja ammendamatu ressurss rahvuskultuuri ülesehitamisel. Kreutzwaldi „Kalevipojast“ ja „Eesti rahva ennemuistsetest juttudest“ läheb mõtteline side laulupidude ja 20. sajandi kõrgkultuurini, sealt edasi uue iseseisvuse ja meie ajani, mida muuhulgas ilmestavad Kiviräha „Rehepapp“ kui eestluse eneskriitiline manifest, Viljandi Pärimusmuusika Festival kui kaasaja pärимuskultuuri suursündmus ja ansambli „Neiokösö“ lähetamine Istanbuli, et terve Euroopa saaks osa meie lüürilise naistelaulu jõulisest metamorfoosist Eurovisiooni superlaval. Ometi ei saa me öelda, et rahvaluule oleks tänapäeva Eestis niisama hinnatud kui 19. sajandi lõpus, mil tuhanded inimesed löid kaasa tervet rahvast hõlmanud rahvaluule kogumisaktsioonides. Kooliprogrammis on sel hoopis tagasihoidlik koht ja võib jääda mulje, et professionaalne looming on rahvaluulet eestlase teadvusest välja tõrjumas.

Eesti folkloristid on jälginud rahvaluuleteadmiste taandumist teatud murelikkusega, millest on kasvanud välja vajadus selle raamatu järele. Mõte sündis ühistes aruteludes Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetoolis. Kirjastus Koolibri ja Eesti Rahvaluule Arhiiv tulid meile appi plaani elluviimisel. Kõik raamatu autorid ja toimetaja Mall Hiimäe on lõõnud kaasa Tartu Ülikooli folkloristikatudengite koolitamisel, mis loodetavasti aitab kaasa püüdlusele kirjutada lihtsalt ja selgelt. Lugejatena kujutame ette kõiki, kel on teadmisjanu ja soovi edasi mõelda: gümnaasiumiõpilased ja kirjandusõpetajad, tudengid ja ülikoolilõpetanud, lihtlugejad ja ehk isegi folkloristid, kes ei põlga ära erialast teksti kui „mõnusat meelelahutust“, nagu ütles rahvaluule kohta Jakob Hurt. Käesolev

teos on sissejuhatus eesti rahvaluule põhiliste vormide, nende sisu ja tähenduste juurde. Eelnevate ülevaadetega võrreldes on siin enam tähelepanu kaasajal, puudub süstemaatiline ajaloo käsitlus ja varasemate uurijate seisukohti tuuakse peamiselt selleks, et ainet mõtestada. Autorid ei püüa anda eesti rahvaluulest teaduslikult ammendavat käsitlust ega tuua ära kõiki olulisi nimesid ja fakte hõlmavat loendit. Rahvaluulenäited, samuti enamik fotosid on pärit Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudest. Kirjandusviiteid oleme toonud valikuliselt, kuid loodame, et need aitavad süvenemishuvilisi lugejaid ja juhatavad neid omakorda teiste uurimuste ja allikapublikatsioonide juurde. Käsitlust täiendavad omaette väljaandena tekstiantoloogia ja CD-d (siinses teoses on viidatud nende palade numbritele).

Fantaasiaküllane ja ideedest tulvil rahvaluule on iseenesest vastuolus teadusliku täpsuse ja normatiivsusega. Ka ühiskonnas tegelikult valitsevad käitumisreeglid ja loodusseadused leiavad rahvaluules pidevat rikkumist: kujutluste maailmas on võimalik see, mis argielus oleks mõeldamatu ja teostamatu. Niisiis avab rahvaluule tee selle kandjate mõttemaailma ja aitab luua pilti kaugete aegade argielust. Arusaamine mineviku pärandist rikastab ka tänapäeva inimest, kaasaja rahvaluule tundmine õpetab meid nägema iseenda rolli pärimusliku kultuuri loojate ja kandjatena.

Rahvaluule pole kunagi igav, kuid kahjuks kipub seda mõnikord olema kuiv teadus. Autorite üks eesmärke oli sellise teadusliku igavuse vältimine. Kuidas see meil õnnestus, otsustagu lugeja. Igatahes loodame, et järgnevad peatükid täidavad rahvaluule mõiste elava sisuga.

Ülo Valk

MIS ON RAHVALUULE?

Ülo Valk

Kõikidel aegadel ja igas ühiskonnas on inimene väljendanud end kunstilise loomingu kaudu. Kirjanike, kunstnike, muusikute ja näitlejate jaoks on sellest saanud elukutse, kuid teistegi elualade esindajad ei ole ainult kunsti passiivsed tarbijad. Suur osa inimestest tunneb ja harrastab pärismuslikku loomingu, mille vormideks on näiteks käsitöö, laul, pillimäng ja jutustamine. Rahvaluule ehk **suuline pärimus** on osa igapäevasest traditsioonilisest kultuurist, mille juured on aastatuhandete taga, kuid mida Euroopas hakati väärtustama 18. sajandi teisel poolel. 19. sajandi keskpaigaks jõuti uurimisala määratlemiseni: 1846. aastal võttis inglane William Thoms kasutusele uudissõna *folklore*, mis jõudis paljudesse Euroopa keeltesse. Eesti *rahvaluule* on selle inglise sõna vaste. 19. sajandi lõpus hakkasid paljudes maades kujunema rahvaluuleteaduse ehk folkloristika institutsioonid: kogujaid ja uurijaid ühendavad seltsid, perioodiliste väljaannete toimetused ja arhiivid. 20. sajandil jõudis folkloristika paljude ülikoolide õppekavasse. Nii rajati 1919. aastal Tartu Ülikoolis eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA) asutati Tartus 1927. aastal.

Käesolevas raamatus on sõnu folkloor ja rahvaluule kasutatud sünonüümidena. Mõlema liitsõna esimene pool viitab pärimuse loojatele ja kandjatele. 19. sajandil peeti selleks eelkõige talurahvast, kelle loomingu linnastunud ja kõrgkihtidesse kuuluvad haritlased uurima asusid. Talurahvast peeti

Rahvaluule talletamine ja kirjalike allikate loomine on alati olnud oluline osa folkloristi tööst. Üliõpilane Paul Berg (Ariste) välitöödel 1922. aastal. ERA fotokogu.

Rahvaluule järjepidevuse tagab selle edasiandmine vanemalt põlvkonnalt nooremale, kellele õpetatakse ka iseisvaks eluks vajalikke töövõtteid. Rahvaluulepala saab võrrelda käsitöölise loominguga, mis tugineb traditsioonilistele oskustele. Põhjaõngede ettevamistamine Kihnus Linakülas. Toomas Sutt pojapojaga. Foto: G. Ränk 1933.

tsivilisatsiooni arengus pisut mahajäänuks ja valitses arvamus, et nende seas on säilinud jälgi kaugel mineviku kultuuripärandist. Seetõttu idealiseeriti talurahvast kui elanikkonna osa, kelle minevikuühinguline kultuur esindab selliseid ajaloolisi väärtusi, mida tähtsates rahvusriikides vajati rahvusliku identiteedi kujundamiseks. Ettekujutus sugupõlvede tarkusi teadvast, samas lapsemeelsest maarahvast vastab **Jean-Jacques Rousseau'** (1712–1778) romantilisele kujutlusele „üllast metslasest“, keda misjonärid ja maadeurijad avastama tõttasid. Euroopa talupojas nähti samalaadseid tsivilisatsiooni pahedest rikkumata looduslapsi. Tänapäeva rahvaluuleteaduses on loobutud varasemast ettekujutusest, mis pidas „rahvaks“ eelkõige maarahvast ja linnatsivilisatsioonist kõrvalejäänud kihte. Ameerika folklorist **Alan Dundes** on soovitanud „rahva“ mõistet avardada sedavõrd, et selle alla mahuks mistahes inimeste rühm, kellel on vähemalt üks ühine tunnus, nagu rahvus, religioon, amet, riiklus või perekond. Järelkult võime rääkida ka õpilaste ja õpetajate rahvaluulest, isegi folkloristide rahvaluulest, mida loovad ja annavad edasi vastava eluala esindajad.

Sõna *rahvaluule* teine pool viitab pärimusele, mis tekib ja levib igapäevases suhtlemisprotsessis inimeselt inimesele, ühelt rühmalt teisele. Rahvaluulele on omased enam-vähem kindlad kunstilised väljendusvormid ehk žanrid, mis erinevad kirjanduse ja professionaalse kunsti vormidest. Rahvaluulele on tunnuslik mitte-ametlikkus, isegi vastandumine riiklikele ja teistele ametlikele struktuuridele ning pole haruldane, kui mõned selle osised satuvad võimuesindajate püüdlustega vastu-ollu. Nii võib ametlik meditsiin halvustada rahvaarste, kirik võitleb ebausuga vastu, teadusasutuste töötajad lükkavad ümber ebateaduslikke kujutelmi, KGB kogub andmeid poliitiliste anekdootide levitajate kohta, kool püüab ohjeldada lapsi, kelle mängud vahetunnis võtavad „metsiku“ ilme.

Millised on **folkloori põhitunnused**?

Rahvaluule

- tugineb traditsioonile,
- varieerub ulatuslikult,
- võtab kindlakujulisi kunstilisi vorme,
- on tavaliselt anonüümne,
- väljendab ja kujundab pärimus-rühma maailmavaadet.

Kuigi rahvaluulet on mõnikord peetud igandiks, pole tänapäeval tõsiseltvõetavaid folkloriste, kes usuvad, et rahvaluule on määratud hääbuma ja kaduma ajaloo kolikambri. Folkloori üksikud nähtused ja žanrid võivad käibelt kaduda, kuid nende asemele ja kõrvale tulevad üha uued vormid. Folkloristidelgi on tegemist, et märgata ja analüüsida pärimuse muutusi, mis elava rahvakultuuriga alati kaasas käivad.

Traditsioon tagab järjepidevuse eelnevate põlvkondade pärandi ja selle kaasaegsete vormide vahel, kuid rahvaluulepala ei reprodutseerita kunagi üksüheselt, vaid luuakse aina uuesti. Erinevalt kirjandusest ja professionaalsest kunstist, kus iga teos pretendeerib ainukordsusele, iseloomustab rahvaluulet plastiline **varieeruvus**. Ühtki teost ei saa kuulutada originaaliks, nagu see on võimalik professionaalses loomingus. Iga laulu ja jutu esitus erineb eelnevast kas vähemal või suuremal määral, sõltuvalt esitaja oskustest ja taotlustest. Aja jooksul kujunevad rahvaluules välja antud kultuurile omased **kunstilised väljendusvormid**, mis ulatuvad keeruka sündmustikuga muinasjuttudest ja pikkadest jutustavatest lauludest lühikeste poeetiliste ütlusteni. Folklooriteksti ei õpita tavaliselt pähe, kuid selle ülesehitus ja sõnastuslik külg võivad olla läbi aja hämmastavalt püsivad. Rahvaluulele on omane poeetiline, kujundlik keelekasutus. Folklooril **ei ole autorit**, kes püüaks säilitada kontrolli oma loomingu üle, sidudes selle oma nimega ja taotledes seeläbi ühiskondlikku tunnustust ja materiaalseid hüvesid. Rahvaluule väljendab teatud inimrühma kollektiivset kogemust, probleeme, lootusi ja väärtushinnanguid. Niisiis kajastab folkloor antud ajastule omast **maailmavaadet** ja on ühtaegu selle jõuline kujundaja.

Nii nagu on raske määratleda, mis täpselt on kunst, kirjandus, muusika, ajalugu või religioon, pole hõlpus defineerida ka folkloori. Selle üleminekuvald teiste kultuurivormidega on ulatuslikud ja erinevad uurijad on eelistanud rõhutada mõnd tunnust teiste arvel.

Folkloori mõistet avavad näiteks järgmised määratlused:

- teatud rühma piires levinud kunstivormid, mis põhinevad esitusel või eeskujul;
- suuline pärimus;
- kirjutamata kirjandus;
- kunstipärane kommunikatsioon väikeste rühmade seas.

Üks tavapäraseid viise rahvaluule mõiste selgitamisel on selle vormide võimalikult ammendav loetlemine (muinasjutud, muistendid, müüdid, mõistatused jne). Tänapäeva folkloristikas arvatakse, et see on põhimõtteliselt võimatu, sest rahvaluuleprotsess on ammendamatu ja folkloristi uurimisala ei saa määratleda kui suletud valdkonda, mis koosneb piiratud hulgast objektidest või vanavarast, mis on fikseeritud arhiivi kirjapanekutes ja trükitud köidetes. Seal leiame rahvaluule sekundaarseid vorme, mis on teinud läbi muutused kogu ja teose toimetaja käe all.

Jätame siinkohal rahvaluule definitsiooni andmata, et rõhutada valdkonna avatust ja ammendamatus. Folkloori äratundmisel, selgitamisel ja mõtestamisel on otstarbekam lähtuda ülalmainitud tunnustest, rakendades neid loovalt ja valikuliselt. Selline avatud lähenemine võimaldab leida rahvaluulenähtusi ka seal, kus traditsiooniline folkloristika neid näha ei osanud. Tänapäeva rahvaluuleteadus huvitub tõsiselt ka linnakultuurist, ajakirjandusest, reklaamist, Internetist ja paljudest teistest valdkondadest, mis seostuvad inimeste argieluga.

Kirjandust

- Dundes, Alan. Kes on rahvas? *Kes on rahvas? Valik esseid folkloristikast*. Tallinn, 2002. 11–32.
- Georges, Robert A., Jones, Michael Owen. *Folkloristics: An Introduction*. Bloomington, Indianapolis, 1995.
- Honko, Lauri. Folklooriprotsess. *Mäetagused. Hüperajakiri 6*, 1998. 56–84. <http://www.folklore.ee/tagused>
- Honko, Lauri; Pentikäinen, Juha. *Kultuuriantropoloogia*. Tallinn, 1997.
- Jaago, Tiiu. Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis. *Mäetagused. Hüperajakiri 9*, 1999. 70–91. <http://www.folklore.ee/tagused>
- Oring, Elliott. On the Concepts of Folklore. *Folk Groups and Folklore Genres*. Ed. by E. Oring. Logan, Utah, 1986. 1–22.
- Thoms, William: Folk-Lore and the Origin of the Word. *International Folkloristics. Classic Contributions by the Founders of Folklore*. Ed. by A. Dundes. Lanham, Boulder, New York, Oxford, 1999. 9–14.

RAHVALUULE TÄNAPÄEVAL

Eda Kalmre

Pärimuse osa kultuuris

Inimkultuuri tervikuna võime mõttes kujutleda kui vahelduvate piltide rida või hoopis mosaiiki, mis koosneb tuhandetest kildudest, mille abil on võimalik luua lugematuid uusi ja kordumatuid mustreid. Lahtiseletatult on see kompleks, mis sisaldab inimkonna teadmisi, usundit, kunsti, kirjandust, moraali, kombeid, harjumusi jms. Abstraktsioonina on olemas üks suur ja üldine maailmakultuur, mille sees toimivad paljud väiksemad ja suuremad hõimude, rahvaste, rahvuste ja teiste etniliste gruppide kultuurid.

Inimkultuuris ei puudu küll omad ühised jooned, kuid enamikus kuuluvad need kultuuri ürgsesse põhikoetisse, millele suur hulk etnilisi rühmitisi aegade jooksul on tikkinud igaüks oma erineva mustri. Nende mustrisaarekete tähendus ja sisu võivad kõrvaltvaatajale tihti mõistatuseks jääda, kuid igal juhul räägivad need erinevate inimrühmituste eneseteostusest oma kultuuripärandi kaudu. Nii kirjutab etnograafist kultuuriuurija Gustav Ränk (1902–1998) eksiilis 1968. a. (2000:106).

Põlvest põlve edasi antud oskus, kogemus, teadmine, komme, harjumus või elulaad loob igale lokaalsele kultuurile eripära. Regivärsiline rahvalaul on eestlastel ja soomlastel, saunakultuur ei ole omane kaugeltki kõikidele rahvastele maailmas jne. Paljud mustrid, märgid ja tähendused, kombed ja uskumused on aastatuhandeid tagasi üksteiselt laenatud ja kohandatud, aga üha on loodud ka uut. Näiteks kaheksakandmuster on tuntud enamiku rahvaste juures, kuigi selle kujundi kui sümboli tähendused võivad varieeruda. Muistse pärimuse üksikosad kaovad või vahetatakse millegi vastu, mis on kaasaegsele tarvilikum. Nii on pärimus kultuuri loomise protsessi üks osa. Pärimusliku loomingu ja lahutamatu ainelisest kultuurist on folkloor ehk rahvaluule ühtaegu rahva maailmapildi kajastaja ning väljendaja. Folkloori kaudu säilib side põlvkondade vahel ning seeläbi ka ajaloomälu, mis on nii rahvale kui üksikindiviidile enesemääratlemisel oluline.

Sotsiaalsed muutused ja pärimus

Kaasaegse elu tehnoloogilised muutused peegelduvad ka meie folkloorses traditsioonis. Ühiskonna areng on 20. sajandi ja eriti selle viimaste kümnendite jooksul tohutult kiirenenud. Kui varasemad inimpõlvad andsid edasi ja kasutasid neidsamu kogemusi sajandite vältel, siis nüüd on juba ühe inimpõlvaga toimunud rohkem muutusi kui varem sajandite jooksul. Industriaalühiskonna ühised info- ja teabesüsteemid toovad maailmas toimuva kõigile lähedale. Meie hariduse ning teadmiste tasegi on tänu massikommunikatsiooni vahenditele ühtlasem kui kunagi varem. Inimeste töö iseloom on muutunud: aina rohkem on nn valgekraesid (ametnikke, äri-mehi, teenindajaid jmt). Ühiskonna heaolu kasvades jääb meile rohkem vaba aega, mille võib kulutada meelelahutusele, sportimisele ja enesetäiendamisele.

Tänapäeva pärimuses elavad edasi inimajaloo mitmed sellised elemendid, millel on seos perekondlike, sugupool- ja sugulussuhetega. Püsivamad on olnud perekonna ning ema ja lapse suhtlustasandit peegeldav pärimus (hällilaulud, lastelaulud), paljud mängud, osa rahvakalendri tavandist (joulud, jaanipäev). Mõned rahvakalendri tähtpäevadest on kaotanud oma usundilise tausta ja saanud tänapäeval rohkem laste- ja noortekultuuri osaks (nt vastla-, mardi- ja kadripäev). Ka söömisharjumused on küllaltki püsivad, neid järgitakse ka siis, kui tähtpäevaga seotud muu kombestik ja usund on juba taandunud.

Üks kõrgema künka otsas end sisse seadnud noorte seltskond grillis midagi.

Mu 11-aastane tütar, kes oli ka klassiga liugu laskmas käinud, ütles, et Toomemäel oli veel mingi seltskond hernesupi ja vastlakuklitega vastlapäevast välipikniku teinud. Kõige rohkem lustisid muidugi need noored, kes kuni kümneste rongidena kilekottidel mäest alla vuhisesid. Allalaskjatele tegi närvikõdi pidev oht üksteisega kokku põrgata, sest kausi ääri pidi vuhisesid alla sõitjad kõikvõimalikest kohtadest ja said all risti-rästi kokku. Vastlapäevast linnas on saanud konventsionaalsustest vaba lumes ja värskes õhus sõpradega, lastega lustimise päev. Nägime mäest alla tuhisemas tikksaabastes ja rebasejopes daami, üle neljakümneseid naisi, kellel ilmselt lapsed juba suured. Noorte hulgas oli palju niisama vaatajaid ja muidugi [oli] ümber Kassitoome pargitud autosid. Peale tudengite oli palju isasid-emasid väiksemate lastega, mürsikuid koolipoisid ja -tüdrukuid.

Katke 2001. aasta vastlapäeval tehtud osalusvaatlusest Tartus Kassitoomel

Paljud perekondlikud tähtpäevad on tänapäeval küll säilinud, kuid läbi teinud märkimisväärseid muutusi. Nii on näiteks sünni-, pulma- ja matusekombestikuga. Reisimise, sportimise, telerivaatamise, lugemisharrastuse jms taustal kujuneb tänapäeval uusi traditsioone ja tekib ka rahvaluulet. Maailmas on välja kujunenud lausa rahvuslikud spordialad (nt Skandinaaviamaades suusatamine, Šotimaal jalgpall, Kanadas jäähoki jne), millele kaasaelamine pakub enam kui lihtsalt spordivõistluste jälgimine. Selles on ühendatud nii meelelahutus ja ajaviide kui ka rahvustunded. Eestlastele kui väikerahvale on eriti tähtis esitleda end läbi suurte nimede ja võitude, sellepärast kujuneb igast rahvusvahelisest suuremast võidust tõeline rahvapidu, kus omal kohal on nii spontaanne laulmine kui naljad. Näiteks suusatajate Andrus Veerpalu ja Jaak Mae võidud 2002. aasta Salt Lake City taliolümpial tegid neist rahvuskangelased. Vahetult pärast olümpiat levis internetis ja ka suuliselt nali selle kohta, et nüüdsest tuleks eestlaste kalendrisse sisse viia muudatused. Uued kuud oleksid siis: jaanuar, veerpalu, märts, alaver, mae...

Väliselt on elu viimase saja aasta jooksul tundmatuseni muutunud, aga olemuselt on inimene jäänud ikkagi sellekssamaks looduse üle võimu taotlevaks ja kaitsetuks surelikuks, kes saatust mõjutada püüab. Praeguse inimese uskumuslik maailmapilt on mõnel juhul vahest isegi varjatud ja komplitseeritud kui sada aastat tagasi, mil see ei olnud meedia ja massikultuuri mõjutada. Paljud vanad taid ja uskumused on kadunud, sest nad on kaasajal kaotanud oma mõtte ning tähenduse. Nii on peaaegu kadunud jahi-, kala-, vilja- ja karjaõnnega seotud maagia. Paljudele on veel teada lapsepõlves emalt kuulnud nõidussõnad lapse tervise ja hambaõnne mõjutamiseks (Varesele valu, harakale haigus; Ritsik, sah luuhammas, anna mulle raudhammas). Ebaõnne toov arv 13 ja musta kassi minek üle tee, sireliõite ja karikakra järgi ennustamine ning amulettide kandmine on mõned näited tänapäeva inimese teadmistest selles vallas. Paljud „saatuse- ja õnnjumalast“ sõltuvate elualade esindajad, nagu näitlejad, sportlased, aga ka üliõpilased teavad uskumust, et enne eksamit või vastutusrikkast esinemist ei tohi juukseid lõigata, habet ajada ega uusi rõivaid kanda, sest see kahandaks jõudu ja võimeid. Maailma tuntumaid korvpallureid Michael Jordan on öelnud, et kandis oma kolledžiaegseid treeningupükse ka hiljem vastutusrikkamate mängude ajal.

Vastlapäev
Tartus Kassitoomel
2001. aastal.
Foto: E.-H. Västriik.

19. sajandi teisest poolest hakkas traditsioonilise talupojajühiskonna elulaad taanduma masintootmise ja linlike eluvormide ning uute väärtushinnangute ees. Eestis on need protsessid toimunud järk-järgult, mõjutatuna tööstuse võidukäigust, sõdadest, kollektiviseerimisest ja suurmajandite loomisest ning ka nõukogude ideoloogiast. Võrreldes Lääne-Euroopaga on eestlased siiski vähem urbaniseerunud ning ka suhteliselt hilja linna asunud. Suurem urbaniseerumise laine oli 1950-ndail aastail, kui maalt kollektiviseerimise eest linnadesse asuti. Edasi on see protsess tõusvas joones jätkunud.

Tänapäeval elavad rohkem kui pooled eestlased linnades, kusjuures enamik neistki suuremates – Tallinnas, Tartus, Narvas ning Pärnus. Ükski Eesti linn ei anna siiski välja suurlinna mõõtu ning nende asurkonnas on palju maapäritoluga elanikke. See on vahest üks põhjusi, miks maa- ja linnakultuuri vahel pole märkimisväärt erinevust. Linnadesse asunutele said sugulussuhted, päritolu ning kodukoht teistsuguse tähenduse ja väärtuse. Uurimused on näidanud, et eestlased mitte ainult ei tunne ebatavaliselt suurt hulka sugulasi, vaid säilitavad nendega ka oluliselt rohkem sidemeid kui Lääne-Euroopa ja Ameerika Ühendriikide industrialiseerunud rahvad. Suurde sugulusvõrgustikku kuulumine annab inimesele võimaluse tunda end turvaliselt, samastada end kellegagi ning tähtsustab ta enese eksistentsi. Eestlane on suutnud mitme sajandi vältel võoraste valitsejate kiuste oma identiteeti kaitsta. Omamoodi rahvuslikkuse väljendus on eestlastele aastaid olnud laulupidu.

1960-ndatel–1970-ndatel aastatel, kui linnastumisest sai pöördumatu protsess, muutus nii urbaniseerunud inimestele kui ka küladesse jäänutele nende päritolu järjest olulisemaks. Enese määratlemine pere, suguvõsa ja küla järgi kutsus nendel aastatel ellu liikumise, mis tipneb suviste suguvõsa ja küla kokkutulekutega ning põlvnemislugude (sugupuude ehk genealoogiate) koostamisega. Eesti internetist leiab peale perelehekülgede aina rohkem kodulehekülgi külade ja maakohtade pärimusega, mis tutvustavad unustatud ja kutsuvad turisti seda uuesti avastama.

Agraarsest kultuurist on tänapäeval saanud kadunud aja sümbol. Suhteliselt eraldatud piirkondades, kus agraarne elamisviis on kauem vastu pidanud, elab pärimus edasi aeglaselt taandudes ja teisenedes. Eestis on vana rahvakultuuri piirkondlikud erijooned ehedamalt säilinud Setumaal ja Kihnus. Mõningane eraldatus ning pere- ja suguvõsakesne eluviis on nendes paikades osalt säilitanud iseloomulikud murde, rõivastumisstiili ja folkloori erijooned. 20. sajandi lõpukümnetel loodi Eestis omakultuuri toetuseks mitmeid liikumisi ja institutsioone, mis on suunatud vaimse ning ainelise rahvakultuuri arendamisele, uurimisele, kogumisele ning säilitamisele. 1980-ndate aastate lõpu maaelu iseseisvumis- ning ärkamisliikumisest ning külade kokkutulekutest kasvas välja Eesti külade ning väikelinnade liikumine Kodukant; 1995. aastal loodi Võro Instituut ja 1999. aastal Mulgi Kultuuri Instituut. Huvi pärimuse vastu on tõusnud eriti ajaloo murranguaegadel.

Alates 1960-ndatest aastatest hakkasid rahvaluules tooni andma ka niisugused plahvatusliku levikuga linnakeskkonnast maale kanduvad rahvusvahelise taustaga ilmingud nagu piltmõistatused, plaksutamismängud, kummikeks, õudukad ehk õudusjutud, nn killud, anekdoodid-mõistatused ehk keerdküsimused. Laiatarbekaubaks saanud magnetofonide ja televiisorite mõjul hakkas kiiresti muutuma laulukultuur ja perekondlikud tavad. Need tehnilised vahendid pakkusid massikultuuri, tõid laulu ja meelelahutuse igasse kodusse. Näiteks 1960-ndate aastate keskpaiga populaarne TV-saade Horoskoop mõjutas seltskondlikku laulu veel paarkümmend järgmist aastat.

Pärimusrühmad

Ühinemine vaimsete ning meelelahutuslike huvide nimel paneb inimesi end vabal ajal realiseerima huvialaringides ja -klubides, kus kehtivad oma väljakujunenud normid, au sees on oma tavad ja kombed. Suhtlemispaigaks on ka töö- ja õpingukoht. Tänapäeva ühiskonnas võib leida väga palju niisuguseid väiksemaid ja suuremaid inimgrupe, kellele on omased ühine kultuuriline taust, keeleteadmine, naljad jms. Nii võib kaasajal eristada pärimuse erijooni kutsealade (näiteks tööliste, politseinike, õpetajate, kiirabitöötajate folkloor), soo ja ealise kuuluvuse järgi (naised, mehed, lapsed, noored, täiskasvanud), samuti huvialade või mingite muude tunnuste järgi. Kollektiivse traditsiooni tundmine on grupi ühtekuuluvuse määramisel üks peamisi kriteeriume.

Eestis elab näiteks kurtide inimeste ja vaegkuuljate kogukond (üle 2000 inimese), kellel on oma eripärane kultuur. Kurtide viipekeelne rahvapärimus on žanriliselt mitmekesine: see hõlmab nalju, anekdoote, mõistatusi, viipemänge, keerdküsimusi, isiklikel kogemustel põhinevaid lugusid, pajatusi tähelepanuväärsetest isikutest nii oma grupis kui väljaspool, kõnekäände, kombeid, tavasid ja rituaale. Kurtide huumorigi on eriline. Eluterve naljaga oma kuulmispuude üle teadvustatakse endi eripära kuuljate maailmas.

Miks on kuuljal mõlemad käed ühepikkused, aga kurdil üks käsi lühem?

Vastus: Sellepärast, et kurt peab tähelepanu pööramiseks teisele kurdile käega öla peale lööma või siis käega üles-alla lehvutama.

(Käsi venib pikemaks.)

Kurdi käsivarred on sinikaid täis. Ta läheb arsti juurde. Miks on kurdil sinikad?

Vastus: Sellepärast, et teised kurdid, kui nad tahavad temaga viibelda, löövad talle märku andes käsivarre pihta.

Tartu, 2001

Grupipärimuse kaudu võime mõndagi järeldada sotsiaalsete suhete ja probleemide kohta ühiskonnas: missugused on sugudevahelised suhted ja rollid, missugune on inimeste maailmapilt, väärtushinnangud, jne.

Folkloorikasutusest tänapäeval

Regivärsilise rahvalaulu keel ja mõte jäävad tänapäeva inimesele kohati raskesti arusaadavaks. Muinasjutte loetakse ette raamatust. Vanad klassikalised muistendid ja mõistatused on jäänud küünlavalguse ja ühise õhtuse videvikupidamise aegadesse. Ometi ei ole muinasjutud ja muistendid inimese elust tänapäeval kuhugi kadunud. Nende maagilisest maailmast ammutavad ideid filmiloojad ja kirjanikud, kunstnikud ja heliloojad. Psühholoogid, pedagoogid ja humanitaarteadlased valmistuvad nende sümbolistlikust keelest ja püüavad lahti mõtestada rahvajuttudes peituvaid tähendusi. Vanadest rahvajuttudest ning usundist võib kaasaja inimene leida üha uusi sõnumeid ja väärtusi ning vana pärimuse kaudu avaneb esivanemate maailm kaasaegse inimese jaoks. Mitmed tänapäeva eesti kirjanikud, nagu Enn Vetemaa ja Andrus Kivirähk, on vana pärimust isikupärasesse kunstilisse vormi pannes loonud allegoorilise pildi tänapäeva ühiskonnast. Pärimuse tuntuks ja üldistusjõud mõtestab meile kaasaega neis teostes sootuks erilisest vaatenurgast.

Vanapärast ja justnagu unustatud, arhiividesse ja trükisõnasse talletatud pärimust kasutatakse tänapäeval väga mitmeti: rahvustunnet õhutamisel, kaubalisel või meelelahutuslikul otstarbel. Eesmärkide eristamine ei olegi alati võimalik, sest tihti on need kõik olulised ja esinevadki koos.

Võib vaielda selle üle, et kui folkloor on muutunud kaubaks, kas ta siis lakkab olemast pärimus selle algupärasest tähendusest. Tänapäeva tarbimiskeskuses ja koolitatud kõrgkultuurile orienteeritud ühiskonnas on kutselise ja rahvapärase loomingu piirid tõesti üsnagi hajusad. Kaasaegses kultuuripildis võib talupojaühiskonna pärimuse uuskasutust märgata rahvapidudel, laatadel, aga ka professionaalsete esitajate ja teatrite etendustes. Taidlejate folkloorikavad on temaatilised põimingud laulu, tantsu ja pillimänguga. Lavastamiseks valitakse enamasti mingi kombestikurikas rahvakalendri tähtpäev, perekondlik (pulmad) või külaelu (talgud, simman, käsitööõhtu) sündmus. Niisugused folkloorietteasted tekitavad ühtekuuluvustunde sarnaselt rahvarõivaste kandmisega. Paljud tänapäeva rahvamuusikaansamblid (nt Väikeste Löötspillide Ühing, Untsakad) omandavad oma repertuaari arhiivimaterjalist või vanadelt pillimeestelt õppides. Uue elu vanadele lauludele, tantsudele ja pillimängule on andnud niisugused traditsiooniks kujunenud rahvapeod nagu folkloorifestival Baltica, Viljandi Pärimusmuusika Festival ning laulu- ja tantsupeod. Vana talupojakultuuri eeskujudel peetakse laatu, kus sepad, korvipunujad, kudujad ja pottsepad demonstreerivad oma oskusi ja müüvad tooteid.

Rahvaluule uuesti omandamisel on abiks olnud üldsusele suunatud trükised, mida Eestis on ilmunud juba rohkem kui sajandi vältel. Mitmed neist on uuesti trükitud, näiteks vanade mõistatuste, muinasjuttude, muistendite, usundi ja kalendrikombestiku maailma vahendavad Matthias Johann Eiseni rahvaraamatud *Mõista, mõista, mis see on, Eesti vanasõnad, Eesti imede ilmast, Esivanemate ohverdamsed, Eesti mütolooogia, Meie Jõulud*. Vana rahvalaulu võib omandada näiteks Herbert Tampere antoloogiatest või Veljo Tormise ja Ülo Tedre „*Regilaulikust*“. Tavaliselt püüavad jutu, tantsu, laulu ja kombe kasutajad säilitada esitusviisi algupära (murdekeelt, algversiooni, tavapärasust), kuid enamasti saab esitatav uues kontekstis ka uue tähendusvarjundi. Samas võib hea rahvaluuleteadmine ning jutuvestmine olla tänapäevalgi inimese elukutseks või hobiks. Üheks niisuguseks valdkonnaks on näiteks anekdootide vestmine, kogumine ja kirjastamine.

Ilmingut, kus pärimuse elemendid on lahutatud oma kunagisest kontekstist, on leidnud uue kasutuse ning edastavad tänapäeval hoopis uusi esteetilisi väärtusi, on tänapäeval nimetatud **folklorismiks**. See ei tähenda ainult hääbunud kultuurivormide uuel kujul elluäratamist, vaid ka sideme säilitamist põlvkondade vahel ning uute põlvkondade rahvuslikkuse ning identiteedi otsinguid.

Folklorism on võsu samast tüvest, kust on võrsunud rahvaluulekogumine ja rahvuslike muuseumide rajamine. Ilma eelneva kollektioneerimis- ja uurimistööta oleks folklorismi laialdane ning järjekindel arendamine mõeldamatu. Kogu see nähtuste kompleks on algupäralt linlik, seostub eeskätt linnadesse koondunud intelligentsi ideoloogiliste suundumustega. (Viires 2001a (1986): 263–264)

Folklorism on inimestele andnud mingisugusegi võimaluse osa saada sellisest pärimusest, mis on juba kadunud. Vana pärimus pakub eksootilist ainet meedia-kanalitele: ajalehtedele, raadiole ja televisioonile. Ka turisminduses toetatakse vanale folkloorile.

Folkloor tarbijale orienteeritud ühiskonnas

Tänapäeval on folkloor saanud mitmeti kommertsliku tähenduse. Ta aitab tutvustada ja müüa mingit toodet, eset või ideed. Üks olulisemaid pärimuse kasutusalasid on tänapäeval **turism**, olles ühtlasi põhilisi ja kallimaid (kasumit tootvamaid) vaba aja veetmiseks pakutud kaupu maailmas. See on justkui kaasaegne rituaal, mis muudab inimese tavapärasest elurütmist. Turist on vaba ja elamuste otsingul. Tänapäeva turismis on oskuslikult välja arendatud visuaalne (huvitav uus pilt), emotsionaalne (meeldejääv lugu) ja kommertslik külg (katsun, ostan koju kaasa). Kohalik rahvamuusika, rahvatants, rahvariided ning vana rahvakunst on need, mida kogu maailmas pakutakse turistile kui erilist ja väärtuslikku. Kohamuistend on tänapäeva inimese argielust ja maailmapildist taanduv kategooria, aga *./.../ üldisi tendentse tajudes võib siiski oletada, et tulevikus hakkavad kohakultuses tooni andma turistid-linlased, kelle „palverännakuid“ tähtsatesse või lihtsalt argipäevamiljööst väljaspool asuvasse ./.../ paikadesse märgistab rituaalne käitumine, nt rahaloopimine (veekogudesse, kividele ./.../).* (Remmel 1997: 89) Meeldejääva sideme külastatava paigaga loovad giidi räägitud kohamuistendid ning pajatused kunagi seal elanud inimestest või juhtunud sündmustest.

Kodumaine turism pakub pärimust metsavendlusest ja võimalust veeta öö metsavenna punkris, pajatusi Soomaa elust ja üleujutustest ning süstamatku Soomaa jõgedel, ammu eest elust jutustavaid tähistatud metsaradu ning Metsamoori muinasjuttu Karula Rahvuspargis. Looduse, ajaloo ja kultuurilise omapära ühendamine teatud paiga või objekti tutvustamisel on kaasaegses turismis tavapärane. Viimastel aastatel pakutakse Eestis rahvusvahelise turismi malle järgivalt erilisi koopia- ja mängumaailmu, millest menukamad on ilmselt jõulu- ja päkapikumaad.

Teine olulisem pärimuse kasutusala on **reklaamindus**, kus müügiedu soodustab rahvapärimusest tuttavate motiivide ja stereotüüpide rõhutamine sõnas ja pildis. Samas on ilmne, et need motiivid ja süžeed, mida reklaamis kasutatakse, peavad olema üldtuntud. Üle maailma leiab reklaamides kasutamist 10–20 tuntuimat muinasjuttu ja muistendi motiivi või süžeed. Reklaamidest ja muinasjuttudest võib leida sarnast sisemist semantikat: mõlemad apelleerivad ime võimalikkusele (kõik saab korda, kui tuleb imeline abimees). Reklaamijad kasutavad tarbija mõjutamiseks kaasaja käibetödesid ja vana rahvatarkust, näiteks vanasõnu ja kõnekäande.

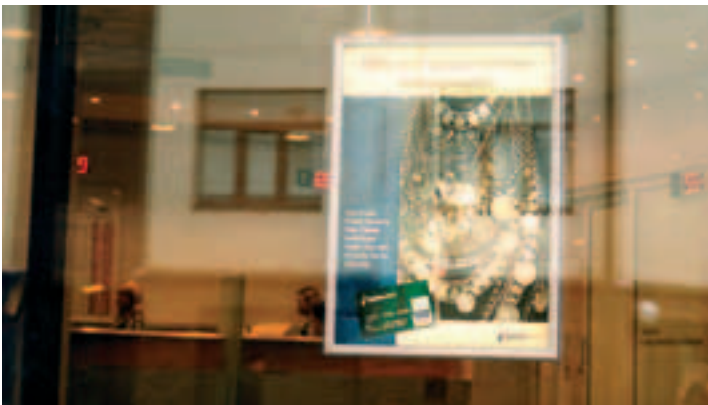
Kas ellu äratatud vana rituaal või tänapäeva inimese jaoks loodud uus tava? Turismibrošüüri (Tartu–Petseri huvitee. Regio 2002) järgi oli kunagi ohvrikoht Tartumaal Mäksa ja Haaslava valla piiril Kiigeoru Hiiesalus. Viimastel aastatel on hakatud vanade künnapuude otsa punaseid linte siduma ning lohuga kivile sente ja viljapäid tooma. „Taasloodud rituaal“ Kiigeoru Hiiesalus. Foto: V. Kalmre 2003.

Kaasaja ühiskonna ja majanduse analüüsis rõhutatakse aina rohkem seda, kuivõrd erilise lisaväärtuse annab kaubale lugu, mis tema ümber on loodud, ja seda mitte ainult lühiealises reklaamis. See tänapäeva nn argimütoloogia, et näiteks Nike'i kaubamärgi palju kallimate toodete kandmine ei näita mitte ainult kvaliteedi eelistamist, vaid on kandjale ka edukuse garantiiks, on loodud suure kaubakontserni reklaamide ning meedia abil. Rikka tarbimisühiskonna inimese ideaaliks on ka omamoodi nostalgiline pöördumine arhailise külaühiskonna väärtuste ja

loodusläheduse poole, sidudes need taotlused näiteks tervise ja edukusega. Kaubapakkujad püüavad seda trendi järgida.

Teisalt on reklaam ise üks tänapäeva pärimust tootvaid alasid. Sagedi muutub sadu kordi korratud reklaamlause või pilt massikultuurist pärimusliku kultuuri osaks, saades rahvasuus anekdoodi, mõistatuse või näiteks keelenalja vormi. Nii nagu tihti vahetuvad kaubareklaamid, on ka sedalaadi pärimus väga lühiaegne ega ela oluliselt kauem kui reklaam ise.

Setu naise rinnahted
maksejõudu ja edukust
sümboliseerimas.

Reklaam Optiva
panga aknal.

Foto: P. Niin 2000.

Meedia ning massikultuur

20. sajandi lõpukümnenditel ja 21. sajandi alguses on lisandunud ning kindlasti lisandub ka edaspidi tohutult tehnilisi folkloori leviku võimalusi. Ajalehtede, ajakirjade, TV, raamatute, filmide, interneti, raadio, mobiiltelefoni, faksi või paljundusmasina kaudu leviv on olemuselt sama, mis suust suhu edasi antud pärimus. Mobiiltelefoniga saadetud albumisalm on ju samaväärne sellega, mis oleks kirjutatud sõbra salmialbumisse. Kui vaim, kodukäija või kummitus endast mobiiltelefoniga helistades märku annab, on tegemist lihtsalt vana traditsioonilise rahvajutu tänapäevase versiooniga.

Tõsi on aga see, et tehniliste vahendite areng on tugevalt mõjutanud inimeste traditsioonilisi suhtlusvorme. Mõõdas on pikkade juttude vestmise aeg, muutunud on nii laulu- ja mängukultuur kui ka perekondlikud tavad. Mõistmaks viimastel kümnenditel toimunud muutusi, piisab sellest, kui aru saada, mida ainuüksi TV ilmumine on meie ellu toonud. TV, meediakanalitest viimasel kümnendil olulisim infoallikas, on üks meie põhilisi suhtumiste kujundajaid ja kultuuriliste eelistuste loojaid. Teler dikteerib paljude perede elurütmi: uudiste ja sarifilmide järgi planeeritakse oma toiminguid. Näiteks Setumaal on teler mõnes majapidamises saanud endale koha koguni pühasenurgas (ikooniga nurgas). Televisiooni loodud kangelased on endale võtnud selle rolli, mis oli varem rahvajuttude kangelastel.

Vana traditsioonilise ühiskonna jutuvestja või laulik täitis nii kunsti, uudiste, teadmiste ja uute kogemuste vahendaja kui psühholoogi ja psühhoterapeudi rolli. 20. sajandi algul konkreetse traagilise sündmuse peale tehtud uuemate rahvalaulude seas leidub selliseid, mis meenutavad mõne tänapäeva tabloidlehe artiklit või kriminaalrubriiki.

Pikkade jutude aeg nüüdis-kultuuris on möödas, kuid jutuvestmise traditsioon tegelikult veel kestab. TV-s nähtud muinasjutust küllastutakse pärast esimest vaatamist, pärimuslik jutt võib elada üle sajandite. Praegused TV- ja raadioreporterid on samasugused rahvajutustajad ja anekdoodivestjad kui iga teine meie seast, ent nende poolt räägitu levib välkkiirelt tuhandetele silmadele ja kõrvadele. Nii nagu rahvajutustaja, püüab ka meedia näha ja edasi anda midagi erakordset, erilist või kummalist. Tänapäeva meedia ja massikultuur on põhilisemaid maagiateemalise ainese levitajaid. Reportaažid kummitavatest kohtadest, vestlused sensitiivide ja imearstidega, millegi poolest veidrate inimeste või juhtumite kajastamine on tänapäeva meedias tavalised teemad. Tänu meedia ning rahvusvahelise kultuuritööstuse survele on Eestis viimase sajandi vahetuse jooksul kanda kinnitanud ka mitmed teistest kultuuridest pärit ning kommertslikkust rõhutavad rahvakalendri tähtpäevad nagu valentinipäev ehk sõbrapäev ja halloween.

Meedia reageerib kiiresti igapäevasündmustele, aktualiseerib need ühtviisi kõigi jaoks. Meedia vahendusel levib üle maailma näiteks katastroofide ja õnnetustega

99. Viljandix, suures Viiratsis,
real suures suulas Kaavois.
Oh hirmus pühapäeva õõ,
mis sõrda saatis verevõõ.
Oh hirmus pühapäeva õõ,
mis sõrda saatis verevõõ.
Seal surusid noormehe vere sees,
Täl hirmsad veremärgid peas,
ja sörmus taikus kullane,
mis pidi saama pruudile.

— 173 —

Ja sörmus taikus kullane,
mis pidi saama pruudile.
"Jelbama! õhtul oli ta
läinud oma pruudi vaatama
ja ütelnud: „Oh, armsam tall,
sind viin ma altarile pea,
ja ütelnud: „Oh, armsam tall,
sind viin ma altarile pea.
Pealt eemalt tee viis metsasse,
kus rõõvel oli ootamas
Oh, hirmus pühapäeva õõ,
mis sõrda saatis rõõvelitõõ.
Oh, hirmus pühapäeva õõ,
mis sõrda saatis rõõvelitõõ.
Oh ahastust, mis tunda sai
see pruut, kes peiust ilma jäi.
Need kurvad leinapisarad,
need peiu aida kastavad
Need kurvad leinapisarad,
need peiu aida kastavad.

— 174 —

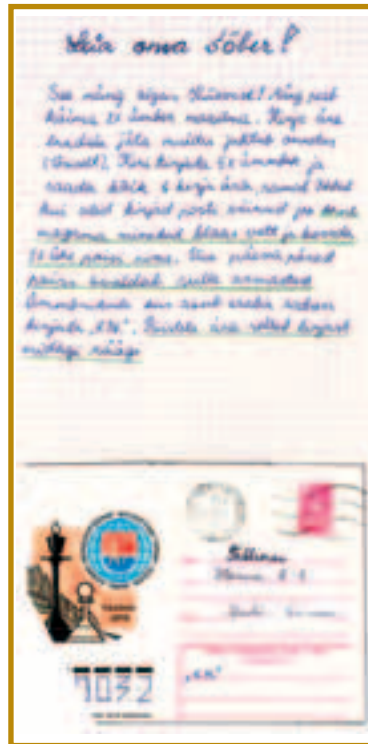
Seal kasvõs lillepõõsake,
sus vorjul nuttis pruudix.
Neil õied valged-punased,
neil nimed muritud südamed.
Neil õied valged-punased,
neil nimed muritud südamed.

Kirjutatud laulmise järele.
[Meil oli teenimas Viljandimaalt,
Suure-Jaanist. See rääkis, et sel tädru-
kul oli kaks peigmeest ja armastanud
mõlemaid. Teine varitses teist ja tappis
teise ära!]

Uuem rahvalaul on sisu poolest väga sarnane tänapäeva tabloidlehe artikli või kriminaalrubriigiga. Laulik Anna Rätsep Laiuse kihelkonnast Reastvere külast kommenteerib laulus kajastatud sündmust nii: „Meil oli teenimas Viljandimaalt, Suure-Jaanist. See rääkis, et sel tüdrukul oli kaks peigmeest. Ja armastanud mõlemaid. Teine varitses teist ja tappis teise ära.”

seotud aines. Kriisihetkedel ja katastroofijärgses ühiskonnas on meedia ise suure osa pärimuse tekitaja ja levitaja. Näiteks enamik tekkinud muistenditest ja kõmujuttudest Titanicu ja parvlaev Estonia huku või New Yorgi kaubanduskeskuse ründamise ja kokkuvarisemise järel said eeskjuju ja innustust meedias avaldatud materjalidest. Kaasaegse ühiskonna meedia ja massikultuuri kujundatud kangelastekultusel on mõnes mõttes isegi religiooni tunnused. Tuntud inimeste, popstaaride, kirjanike ja kunstnike elu kujutatakse legendi ehk pühakuloona. Traagiliselt hukkunud ilusast printsess Dianast sai massikultuuri tööstuse laulude, raamatute ja filmide toel tänapäeva kangelanna, kes „sündis leedina, abiellus printsiga ja suri pühakuna“. Samas võib erinevate rahvaste mütolooogia põhjal kirjutatud kirjandusteos luua enese ümber omamoodi mängumaailma. 20. sajandi ühe populaarsema kirjaniku John Ronald Reuel Tolkieni raamatute järgi on vändatud filme, kirjutatud muusikat ja joonistatud koomikseid, nad on eeskjujaks paljudele fantaasiamängude mängijatele kogu maailmas.

Kettkiri
„Leia oma sõber“.

Kahekümnenda sajandi lõpu- kümnenditel maailmas kanda kinnitanud „uus meedia“ – internet on avanud informatsiooniajastus uue ukse. Tänu internetile on meie maailmast osasaamise võimalus veelgi laienenud. Internetist on saanud teine reaalsus, kuhu kantakse üle tavalise elu toimingud ning suhtlemine. Võrgumaailmast leiame näiteks kübersurnuaedu, sisuks fotod ja järelehüüded lahkunuile ning nende funktsiooniks on omamoodi psühhoteraapia ja mälestuse hoidmine. Internetistunud maailmas on suhtlemine traditsioonilisel viisil vähenenud ning silmast silma vestluse kõrvale on tekkinud omapärane kirjaliku vestluse vorm, mida viljeldakse interneti jututubades ja portaalides. Võrgu kaudu liuvad kiiresti ka anekdoodid, naljandid, muistendid, uskumused, kettkirjad, keerdküsimused, mängud, laulud jms. Internet soodustab rahvusvahelise ingliskeelse pärimuse levikut ning pakub ka vormiliselt uusi lahendusi: uuemad nähtused on nt plakatlik (visuaalne) nali ning video-nali.

Kuidas arvutiga aega veeta
Andres Septeri kirjutatud :)

Lülita monitor välja. Tee näpp märjaks ja joonista monitoriklaasile pilte. Tekita kõrinat toppides pliiatsit arvuti korpuse taga olevast avast ventilaatorisse.
Punu arvuti juhtmetest pats või võtmehoidja.
Urgitse oma klaviatuuri pealt maha täheklahvid ja proovi, kas suudad need mälu järgi tagasi panna.
Kleebi hiire alla näritud näts ja kaeble kõigile, kes kuulata viitsivad, kuidas firma töötajate eest üldse ei hoolitse. Tõestuseks demonstreeri, kui viletsalt Sinu hiir töötab.
Tee pliiatsi abil kindlaks, kui sügav on Sinu flopidraiv.
Puista printerisse rõhknaelu ja kirjaklambreid. Vea kolleegiga kihla, et tal ei õnnestu printida.
Ava ja sulge CD-ROMi kaant. Tee kindlaks, kui kiiresti Sul õnnestub ära õppida nupule vajutuste intervall, et kaane sisse-välja käimine oleks pidev. Võta hiire seest muna välja ja veereta seda mööda lauda:
a) edasi-tagasi
b) ringikujuliselt
Proovi, kas POWER ja RESET nupp tulevad korpuse küljest lahti. Ühenda lahti kõik arvuti taga olevad juhtmed. Proovi neid iseseisvalt tagasi ühendada
a) jõudu rakendamata
b) toore jõuga surudes
Painuta mõlemalt poolt kõveraks 3" flopiketta lugemisava metallist kate. Lükka flopi sisse ja mulju väljutamisnupu. Haara flopi otsast kinni ja kisu jõuga, ise karjades: "Anna siia, see on minu!"
Ava CD-ROM. Pista näpp auku ja vajuta sulgemisnupu. Kui näpp kinni jääb, rõõgata või ka häälega: "Ta hammustas mind!" ja tao arvutit jalaga.
Helista infoosakonda ja palu spetsialist saata, sest Su arvuti ei tööta, ja hiili vaikselt minema.
Kõike järgnevat on soovitatav vaadata ja kuulata ohutust kaugusest.
IT osakonda pärast seda mitte helistada.

Mõned uuemad pärimuse vormid

Kaasaja kultuuri üks iseloomulikke jooni on visuaalsuse taotlus ning lakooniline väljenduslaad. Needsamad tendentsid iseloomustavad tänapäeva pärimuse uuemaid (ja enamlevinud) vorme.

Faksi ja koopiamasina tulekuga 1980-ndatel aastatel hakkas laialdaselt levima nn koopiahumor, s.o igasugused pildilised ja kirjalikud naljad. See pole iseenesest väga uus nähtus, sest kirjalikult edasikanduvat folkloori esines juba sajand varemgi. Kaasajalgi tuttavad õnne või õnnetust töötavad kettkirjad levisid Eestis juba 19. sajandi lõpul. Käsi-kirjalistesse laulikutesse ja salmialbumitesse on rohkem kui sajandi vältel kirjutatud nalju, lilled, postmarkide ja värvide tähendusi jm. Tänapäeva koopiahumori ainestik on rikkalik. Naljad võivad olla esitatud mitmesuguste reeglite, seaduste, instruksioonide, õpetuste, meelespeade, retseptide, ankeetide ja sõnaseletuste vormis. Nad võivad pilada kaasaja bürokraatiat, parodeerida soosuhteid, poliitikat ja elunorme. Suur osa naljadest on rahvusvahelised ning neid leiab ka ajalehtede ja ajakirjade naljanurkadest, samuti interneti lehekülgedelt ning neid võib kuulda ka suulisel esituses. Populaarsuse haripunktil võivad mõned neist ummistada arvutikasutaja postkasti ja õigustada nimetust „rämpseil“. (A 208–220)

Kõigile on tuttavad majaseintele või koolipinkidele kirjutatud nimed või teave, et JAAN + MARI = ARMASTUS. Peale seksi temaatika ja arvamuselavalduste oma tuttavate kohta leiab seintelt vahel ka päevapoliitilisi arvamusi, humoorikaid mõtteavaldusi ja kontaktotsinguid ning salme. Osa neist mõtteavaldustest, salmidest ja (löö)lausetest võib olla

Arvutipostiga saadatud nali „Kuidas arvutiga aega veeta?“

Nimekirjutused seintele jm on juba antiikajast kandnud „mina ka olin siin“-sõnumit. Turistid on seda ikka teha armastanud. Nii on Vöhandu ja Ahja jõe liivakaljudele kraabitud lugematu arv nimesid ja aastaarve. Ohessaare pangale Sõrve poolsaarel on turistid ladunud kividest sambaid ja nimesid. „Kivigrafiti“ Ohessaare pangal Sõrve poolsaarel 2001. aasta suvel.
Foto: E. Kalmre.

rahvusvaheline ja levida laialdase-
malt. Üks levinumaid käimlavärsse
Eestis on järgmine:

*Ära sina istu kaua siin
ega see pole limusiin.
Võta paber, täna taevast,
et said lahti suurest vaevast.*

Grafiti algne tähendus itaalia keeles viitab sodimisele või plötserdamisele, soperdamisele. Seinakritseldusi on teada juba näiteks 79 aastat eKr laava alla jäänud Pompei seintelt. Praegu on grafiti saanud linnakultuuri iseloomulikuks osaks ning selles nagu paljudes teistes inimpärimuse valdkondades leiavad väljenduse tabuteemad ja normidest põikuv käitumine. Grafiti võib olla joonistus, mõni üldteada, kirjutatud lause või sõna, luuletus või pikem tekst.

(---) kriipamist [võib] käsitleda kritseldusena, oma asukohal tavatu kirja või joonisena. Kritseldamise alla kuuluksid siis ka koolivihikute ja -raamatute sodimine, rõivastele ja ihule kirjutamine jmt. (Leete 1995: 59)

Aerosoolvärve kasutatav kunstiline grafiti ehk värvigrafiti sai alguse New Yorgi agulite noortekultuurist 1970-ndatel aastatel ja levis sealt üle maailma. Moeasjaks muutus grafiti 1980-ndatel aastatel. Siis jõudis see lubamatu ja lubatu, vandalismi ja kunsti piiril olev aerosoolkunst tänavatelt ka kunstigaleriidesse. Eesti linnu hakkasid ehitama grafiti taiesed alles 1990-ndatel aastatel. Paljud kogenumad tegijad varustavad pildid oma signatuuriga.

Noored tegijad ammutavad inspiratsiooni reklaamidest, koomikstest, multifilmidest, popmuusikast ja massikultuurist. Sillalustesse, plankudele, majaseintele ja varemetsesse joonistatud lakoonilised pildid ja märgid räägivad tänapäeva ühiskonna aktuaalsetest probleemidest ja painetest, nagu AIDS, narkootikumid ja indiviidi üksindus. Tunda on ka eale omast protesti ja eitust, lausa eksistentsialistlikku hoiakut ning ropendamistarvidust. Muidugi ei peida iga pilt endas sõnumit, küll aga pakub tegijatele põnevat mängu ja loomisnaudingut pimedas kohas ükski või koos kaaslastega pildi joonistamine.

„Grafitis peitub tõde.”

Grafiti Tartu
Kroonuaja sillal.
ERA fotokogu 1997.

Kirjandust

- Bausinger, Hermann. *Folk Culture in a World of Technology*. Indiana, 1990.
- Bennett, Gillian; Rowbottom, Anne. Sündis leedina, abiellus printsiga, suri pühakuna. *Meedia. Folkloor. Mütoloogia. Tänapäeva folkloorist III*. Toim. M. Köiva. Tartu, 2000. 245–262.
- Dégh, Linda. *American Folklore and the Mass Media*. Indiana 1994.
- Honko, Lauri. Folklooriprotsess. *Mäetagused. Hüperajakiri 6*, 1998. 56–84. <http://haldjas.folklore.ee/tagused>
- Hoppál, Mihály. Önnetoov kettkiri. *Meedia. Folkloor. Mütoloogia. Tänapäeva folkloorist III*. Toim. M. Köiva. Tartu, 2000. 322–338.
- Johansen, Ulla. Pilg tänapäeva linnaeestlaste suhtlusvõrgustikule. *Eesti rahvakultuur*. Toim. A. Viires, E. Vunder. Tallinn, 1998. 645–653.
- Kalmre, Eda. Katastrooifolkloorist. Estonia ja Titanic. *Meedia. Folkloor. Mütoloogia. Tänapäeva folkloorist III*. Toim. M. Köiva. Tartu, 2000. 263–284.
- Leete, Art. Kriipamisest. *Lipitud-lapitud*. Toim. M. Köiva. Tartu, 1995. 59–70.
- Paales, Liina. Miks puu ei lange maha, miks lind ei lenda ära – ehk kurtide viipekeelsest folkloorist. *Kuuldust-nähtust. Tänapäeva folkloorist IV*. Toim. E. Kalmre. Tartu, 1999. 61–86.
- Plaat, Jaanus. Kristlikud ja mitte kristlikud usuühendused Eestis 1990. aastatel. *Mäetagused. Hüperajakiri 14*, 2000. 16–28. <http://haldjas.folklore.ee/tagused>

- Puistaja, Terje. Pärimusteater muuseumis – side mineviku ja oleviku vahel. *Kuuldust-nähtust. Tänapäeva folkloorist* IV. Toim. E. Kalmre. Tartu, 1999. 201–212.
- Rommel, Mari-Ann. „Püha“ mõistest kohalugude kaudu. *Maa ja ilm. Pro Folkloristica* V. Toim. M. Hiimäe, J. Oras. Tartu, 1997. 75–90.
- Runnel, Pille. Hiireklõpsu kaugusel asuvad surnuaiad. *Klaasmäel. Pro Folkloristica* VIII. Toim. M. Hiimäe, K. Labi. Tartu, 2001. 158–174.
- Ränk, Gustav. Kultuuriväärtused ja rahvuslik eksistents. *Müüt ja ajalugu*. Tartu, 2000. 104–112.
- Šmidchens, Guntis. Folklorism revisted. *Journal of Folklore Research* 36/1, 1999. 51–70.
- Viies, Ants. Folklorismi sünd Eestis. *Kultuur ja traditsioon*. Tartu, 2001a. 263–273.
- Viies, Ants. Jooni väikerahva nüüdisaegsest kultuurisüsteemist. *Kultuur ja traditsioon*. Tartu, 2001b. 274–283.
- Virtanen, Leea. *Suomalainen kansanperinne*. Porvoo, 1988.
- Västrik, Ergo-Hart. Lääne uuspaganluse piirjooni. *Mäetagused. Hüperajakiri* 3, 1997. 41–52. <http://haldjas.folklore.ee/tagused>